

VÝVIN POJMOV - POSLEDNÉ POKRÁČOVANIE K JEDNEJ KONCEPCII

Pavel CMOREJ

Táto stať je avizovaným pokračovaním článku [4], v ktorom som sa zaoberal niektorými všeobecnejšími problémami Kvaszovho procesového chápania pojmov, načrtnutého v jeho štúdiu [7]. L. Kvasz v nej reagoval na otázky, ktoré som prívznencom vývinovej teórie pojmov (VTP) položil v článku [3]. V tejto stati sa sústredím najmä na jeho odpovede na moje otázky a na niektoré problémy, ktoré s nimi súvisia. Predpokladám, že čitateľ je oboznámený nielen s obsahom článkov [7], [4], ale aj s poslednou, treťou časťou state [3], v opačnom prípade by som musel rozsah tohto príspevku neúnosne rozšíriť.

KVASZOVE ODPOVEDE NA OTÁZKY 1. - 5.¹

1. **O zmenách, ktoré podľa L. Kvasza prekonáva vyvíjajúci sa pojem.** Ani na jednu z mojich otázok neodpovedal L. Kvasz tak obširne ako na otázku *Aké konkrétne zmeny prekonáva vyvíjajúci sa pojem P, resp. aké konkrétne rozdiely existujú medzi jeho vývinovými štádiami P₁, P₂, ..., P_n?* a ani v jednej zo svojich odpovedí nehovoril tak od veci ako v tomto prípade. Na takmer dva a pol stránach drobným písmom tlačeneho textu píše o zmenách spôsobu a) referencie *jazykových výrazov* a b) *ich* interpretácie, o zmenách c) hraníc *jazyka* a d) epistemického *subjektu*, o e) *zúplňovaní pozadia jazyka* a o f) *zúplňovaní jazyka* ideálnymi objektmi, ale o zmenách vyvíjajúceho sa pojmu **P** a o rozdieloch medzi jeho vývinovými štádiami **P₁, P₂, ..., P_n** podozrivo mlčí. Nie náhodou v celom texte tejto odpovede sa termín "pojem" vyskytuje iba raz, aj to len v úvodnom odseku, ktorý do vlastnej odpovede ani nepatrí. Hoci treba priznať, že nie je ľahké dať na uvedenú otázku všeobecnú a dostatočne vyčerpávajúcu odpoveď, taký zapálený zástanca VTP, akým je L. Kvasz, by mal mať naporúdzi aspoň zo dva-tri príklady, na ktorých by čitateľom ukázal, 1. aké konkrétne rozdiely môžu existovať medzi jednotlivými štádiami vyvíjajúceho sa pojmu a 2. čím sa tento pojem líši od svojich vývinových štádií. Zmeny a *zúplňovania*, ktoré spomína v bodoch a) - f) ([7], 395-397), nemožno predsa pokladať za vývinové zmeny pojmov - to je zrejme už z Kvaszových tituliek nad jednotlivými bodmi. Sú to napospol zmeny zasahujúce jazyk a epistemický subjekt. Mohli by sme ich uznať nanajvýš za sprievodné zmeny, ktoré sa odohrávajú na pozadí vývinu pojmov. Pretože L. Kvasz sa o iných zmenách nezmieta, jeho odpoveď na prvú otázku považujem za nápadne vyhybavú. Podobá sa odpovedi študenta, ktorý na otázku

o ustrojení ľudského embrya a plodu v jednotlivých štádiách jeho vývoja reaguje vy-
ratúvaním faktorov ovplyvňujúcich život matky počas tehotenstva.

2. **Procesové chápanie pojmov a jedna formalizácia ich vývinu.** Na otázku, či pre vyvíjajúci sa pojem **P** a jeho vývinové štádiá $P_1, P_2, \dots, P_n$ platí

- a) $P = P_1, P = P_2, \dots, P = P_n$ alebo
- b) $P \neq P_1, P \neq P_2, \dots, P \neq P_n$ alebo
- c) $P =_i P_1, P =_i P_2, \dots, P =_i P_n$

L. Kvasz odpovedal s pozoruhodnou priamosťou "Ani prvé, ani druhé, ani tretie!" ([7], 397). Zdá sa, že pritom úplne zabudol na hlavnú tézu svojej state "Proces nie je totožný so žiadnym zo svojich stavov" ([7], 399), uvedenú o dve strany ďalej, ktorá je len inou formuláciou bodu b) aplikovaného na Kvaszove pojmy-procesy. Ďalej píše, že "alternatívy a), b) a c) vyvstávajú len za predpokladu, že pojem **P** aj $P_1, P_2, \dots, P_n$ považujeme za určité veci" ([7], 397) či predmety,² z čoho so zreteľom na jeho hlavnú tézu vyplýva, že aj on sa - aspoň implicitne - opiera o predpoklad, podľa ktorého pojmy sú veci. To svedčí nielen o ďalšom protirečení v jeho úvahách, ale aj o tom, že ani on sa celkom nevymanil z predmetového chápania pojmov, proti ktorému ako prívrženc z VTP tak zanietene brojí vo svojej stati, lebo je presvedčený, že "keď pre nás pojem nebude vec, ale **proces**, žiadne paradoxy nevznikajú" ([7], 398). Vábeniu predmetového chápania pojmov podľa všetkého podľahol aj na s. 400, kde pojem charakterizuje ako "trojparametrický *objekt*", z ktorého sa o niekoľko riadkov nižšie vyklúla "funkcia s tromi argumentmi", a vývinové štádium pojmu ako "dvojparametrický *objekt*", čo je len iné označenie funkcie "s dvoma argumentmi" ([7], 400, kurzíva - P.C.). Prečo tu L. Kvasz použil termín "objekt", a nie "proces"?! Uvedomil si, že funkcie nie sú procesy, ale predmety či veci? Ak áno, tak určite nie dosť jasne a zreteľne, lebo v stati [7] zastáva jednak názor, že pojmy sú procesy, jednak názor, že pojmy sú funkcie, z čoho vyplýva neprijateľný dôsledok, že existujú funkcie, ktoré sú procesy, a naopak.³ Nech už boli Kvaszove pohnútky pri voľbe termínu "objekt" také či onaké, isté je, že jeho procesové chápanie pojmov je značne nedôsledné a navidomóči protirečivé.

Treba dodať, že L. Kvasz odmietol všetky tri alternatívy a) - c) tak promptne najmä preto, že ich pokladá za výsledok nesprávnej matematizácie ([7], 397) či "neadekvátnej voľby formálneho jazyka na opis vývinu pojmov" ([7], 403)⁴. Som presvedčený, že nijaká "správna matematizácia" či formalizácia tohto opisu, ktorá by nenarazila na antinómie alebo na iné ťažkosti, nejestvuje. Za nesprávne v tomto zmysle pokladám aj obidve formalizácie, ktoré som predložil v prvých dvoch statiach diskusie o vývine pojmov⁵; to som si vždy veľmi dobre uvedomoval a dával patrične najavo. Ich účelom bolo jednak ukázať, že vedú k antinómiám, jednak naznačiť, aké podobné pokusy o formalizáciu - a, samozrejme, úspešnejšie - očakávam od stúpen-
cov VTP. Mój pokus mal vyprovokovať prívržencov VTP k podobným počinom. Musím zdôrazniť, že vôbec nebol ľubovoľný. Usiloval som sa v ňom rešpektovať isté intuitívne východiská, o ktorých L. Kvasz buď nič nevie, alebo ich ľahkovážne ignoruje.

Domnievam sa, že adekvátna formalizácia opisu vývinu pojmov by mala akceptovať a zachytiť tieto intuície:

- (i) vyvíjajúci sa pojem P sa mení,
- (ii) pričom nestráca svoju identitu (počas celého vývinu ide o jeden a ten istý pojem),
- (iii) vo svojom vývine nadobúda isté podoby $P_1, P_2, \dots, P_n$, ktoré sú *navzájom rôzne* a počas svojej existencie *stabilné* (kontinuálne sa meniaci pojem by nebol použiteľný ani v komunikácii, ani v uvažovaní),
- (iv) pojem P by mal byť aplikovateľný v tých istých kontextoch a na tie isté entity ako jeho podoby $P_1, P_2, \dots, P_n$ (ktoré nazývam aj vývinovými *štádiami pojmu* P), inak povedané, pojem P by mal byť toho istého logického typu ako jeho vývinové podoby $P_1, P_2, \dots, P_n$.

Podmienky (i) a (ii) sú celkom evidentné. Keby sa pojem nemenil, nevyvíjal by sa, a keby sa počas vývinu menila identita pojmu, nemohli by sme hovoriť o vývine jedného a toho istého pojmu. Podmienka (iii) poukazuje na dve zvláštnosti vývinových štádií pojmu P - na ich rôznosť a stabilitu. Zmeny pojmu P sa uskutočňujú v diskrétnych prechodoch od pojmu P_i k pojmu P_{i+1} - v rôznosti pojmov $P_1, P_2, \dots, P_n$ sa odrážajú zmeny, ktoré vo svojom vývine prekonáva P . Stabilita týchto pojmov je predpokladom použiteľnosti vyvíjajúceho sa pojmu P v komunikácii a v uvažovaní (napr. v dedukcii).

Podmienku (iv), ktorá naráža u Kvasza na najväčšie nepochopenie, sa pokúsim objasniť na príklade.⁶ Vyvíjajúci sa pojem Človek (ďalej len "Č") by mal patriť do tej istej logickej kategórie ako jeho vývinové štádiá $\check{C}_1, \check{C}_2, \dots, \check{C}_n$, to znamená, že ak $\check{C}_i$ je vlastnosť, ktorú možno istým živočíchom zmysluplne pripísať a iným zmysluplne uprieť, aj $\check{C}$ by mal byť takou vlastnosťou. Inak by sme nemohli tvrdiť, že $\check{C}$ je pojmom Človek. Zmysluplné a pravdivé by mali byť nielen sudy $\check{C}_i$ (L. Kvasz), $\check{C}_2$ (L. Kvasz), ..., $\check{C}_n$ (L. Kvasz), v ktorých sa konštatuje, že L. Kvasz je človek (i keď v každom štádiu v inom zmysle), ale aj $\check{C}$ (L. Kvasz). Ak $\check{C}$ (L. Kvasz) nie je pravdivý súd, ba dokonca ani súd, ale nezmyselný útvar, akým je Vyšší (L. Kvasz), sotva možno tvrdiť, že $\check{C}$ je pojem, ktorý v každodennej slovenčine a v jazykoch niektorých odborov vyjadrujeme výrazom "človek". Lenže ak $\check{C}$ predstavuje iný a pritom taký odlišný pojem, čo nás oprávňuje tvrdiť, že $\check{C}_1, \check{C}_2, \dots, \check{C}_n$ sú vývinové štádiá tohto pojmu?! Rozdiel medzi ním a štádiami $\check{C}_i$ je skoro taký veľký ako rozdiel medzi Kvaszom a abstraktnou funkciou, ktorá časovým okamihom priradzuje buď stavy, v ktorých sa L. Kvasz nachádza v jednotlivých okamihoch svojho vývoja, alebo štádiá, počas ktorých sa príliš nemení. Je azda vyvíjajúci sa L. Kvasz jednou z týchto dvoch funkcií?! Odkedy funkcie prednášajú, berú plat a cestujú po svete? Domnievam sa, že neexistuje nijaký vyvíjajúci sa pojem *človeka*, ktorý by patril do tej istej kategórie ako stabilné pojmy $\check{C}_1, \check{C}_2, \dots, \check{C}_n$ a bol zároveň pojmom, ktorý ich nejakým spôsobom zahŕňa (či už ako svoje prvky, funkčné hodnoty alebo inak). *Každý pokus o konštrukciu takého pojmu vedie k pojmu, ktorý nie je pojmom človeka.*

Vráťme sa teraz k formalizácii vývinu pojmov, ktorú L. Kvasz ponúka v odpovedi na druhú otázku.⁷ Vyvíjajúci sa pojem P pokladá za funkciu času, čo pri množinovom výklade pojmu podľa neho znamená, že $P = \{ \langle t, P_t \rangle; t \in I \}$, kde I je "časový interval, počas ktorého sa príslušný pojem vyvíjal" ([7], 398). Taký pojem je vlastne množina usporiadaných dvojíc $\langle \text{čas } t, \text{pojem } P_t \rangle$, v ktorých P_t je pojem tožný s vývinovým štádiom pojmu P v čase t . Ak tento čas je *okamiň* (a mal by ním byť, lebo podľa Kvasza je prvkom intervalu I , t.j. množiny okamihov), tak P_t nemôže byť proces, čo je v spore s Kvaszovou tézou o procesovom charaktere pojmov. V okamihu sa totiž nemôže odohrať nijaký proces.

Ak t je časový interval (teda podmnožina intervalu I) a P_t pojmový proces, ktorý predstavuje vývinové štádium pojmu P v čase t , tak aj P_t je množina dvojíc zložených z časového intervalu a nejakého pojmu, ktorý by sa mal tiež skladať z dvojíc $\langle \text{časový interval, pojem} \rangle$ atď. ad infinitum.⁸ To znamená, že ak

$$P = \{ \langle t_1, P_1 \rangle, \langle t_2, P_2 \rangle, \dots, \langle t_n, P_n \rangle \},$$

tak pre každý pojem P_i ($1 \leq i \leq n$) platí, že

$$P_i = \{ \langle t_{i1}, P_{i1} \rangle, \langle t_{i2}, P_{i2} \rangle, \dots, \langle t_{im}, P_{im} \rangle \},$$

pre každý pojem P_{ij} ($1 \leq j \leq m$) platí, že

$$P_{ij} = \{ \langle t_{ij1}, P_{ij1} \rangle, \langle t_{ij2}, P_{ij2} \rangle, \dots, \langle t_{ijr}, P_{ijr} \rangle \},$$

atď. donekonečna, lebo každý pojem je **proces** zložený z dvojíc $\langle \text{časový interval, pojem} \rangle$. Počet dvojíc, z ktorých sa skladajú jednotlivé P_i , P_{ij} , P_{ijk} , ... sa môže, samozrejme, meniť, ale to nie je podstatné ani zaujímavé. Významnejší je fakt, že sa mení aj trvanie intervalov, v ktorých sa odohrávajú Kvaszove pojmy-procesy: intervaly t_i , t_{ij} , t_{ijk} , ... sa postupne skracujú, lebo t_{ij} je pravou časťou t_i , t_{ijk} pravou časťou t_{ij} atď. Pojem P môže prejsť zo štádia P_1 do štádia P_2 až vtedy, keď sa zavŕši vývin pojmu P_1 . Vývin tohto pojmu predpokladá však zavŕšenie vývinu jeho štádia P_{11} , ktoré závisí od ukončenia vývinu jeho prvého štádia P_{111} atď. donekonečna. Teda aby sa vo vývine pojmu P mohol uskutočniť prechod od P_1 k P_2 , pojem P musí prekonať nekonečne mnoho štádií P_{11} , P_{111} , P_{1111} ... . Nekonečne mnoho štádií musí prekonať aj pri prechode od P_2 k P_3 , od P_3 k P_4 , ... a od P_{n-1} k P_n . Nielen to, v ľubovoľnom okamihu - s výnimkou prvého - svojho vývinu má Kvaszov pojem P za sebou *nekonečne* mnoho vývinových podôb. Tento dôsledok je očividne absurdný. Sú pojmy azda až také menlivé, že už v prvej sekunde svojho vývinu majú za sebou nekonečne mnoho *rôznych* vývinových podôb?! Ako môže vyzeráť nekonečne mnoho vývinových podôb pojmu Č, číslo 2 alebo Množina {2, 3}?

Nie je tiež jasné, akým už vyvinutým pojmom sa môže začať vývin pojmu P , keď postupnosť pojmov P_1 , P_{11} , P_{111} , ... je nekonečná a každý z nich je proces zložený z kratšie trvajúcich procesov. Pojmom P_1 sa začať nemôže, lebo najprv sa

musí zavŕšiť vývin pojmu P_{11} , ktorý zasa predpokladá zavŕšenosť vývinu pojmu P_{111} , ten zavŕšenosť vývinu pojmu P_{1111} atď. donekonečna. Alebo všetky pojmy $P_1, P_{11}, P_{111}, \dots$ sa začínajú vyvíjať naraz? Podľa Kvasza najskôr áno, lenže to je len ďalší absurdný dôsledok jeho koncepcie. Treba si tiež uvedomiť, že nekonečne mnoho štádií Kvaszových pojmov existuje taký krátky čas, že žiadny človek ani počítač si ich nemôže pomyslieť, a teda ani zaregistrovať. V tejto súvislosti sa vynára otázka, kde sa odohrávajú tieto procesy, a otázka, kde prebieha vývin pojmov zodpovedajúci Kvaszovej formalizácii. So zreteľom na uvedené dôsledky aj prívrženec VTP sa musí zmieriť s tým, že pojem sa vyvíja prekonávaním konečného počtu stabilných štádií, čiže pojmov, ktoré nie sú procesy, ale predmety.⁹ Ak sa L. Kvasz chce vyhnúť naznačeným - a niekoľkým ďalším - dôsledkom, mal by sa rozlúčiť s tézou, že všetky pojmy sú procesy, ktorá vyplýva z toho, že nielen pojem P , ale aj pojmy $P_1, P_2, \dots, P_n$ pokladá za procesy ([7], 397). Mal by to urobiť už preto, že jeho vyvíjajúce sa pojmy sú funkcie a tie nie sú procesy, ale predmety.

Téza, že všetky pojmy sú procesy, je v spore s Kvaszovou formalizáciou vývinu pojmov aj z iného dôvodu. Každý vyvíjajúci sa pojem je podľa neho relácia medzi časovými okamihmi či intervalmi a pojmi $P_1, P_2, \dots, P_n$, to znamená, že pojmy, ktoré nie sú dvojargumentovými reláciami tohto typu, sa nevyvíjajú, čo protirečí téze o procesovom charaktere všetkých pojmov. Alebo to treba chápať tak, že ostatné funkcie, množiny, relácie atď. nie sú pojmy? To by znamenalo, že pojmi nie sú ani entity zodpovedajúce výrazom "trojuholník", "štvorec", "človek" a pod., lebo ani jedna z nich nepredstavuje reláciu medzi časovými okamihmi (intervalmi) a pojmi.

Téza o procesovom charaktere pojmov má v Kvaszovej koncepcii dve podoby: intuitívnu (pojem je proces) a formálnu, danú Kvaszovou formalizáciou. Pretože funkcie nie sú procesy, formálna formulácia zjavne protirečí intuitívnej. Navyše, vo svojej intuitívnej podobe táto téza nespĺňa podmienku (iii), lebo Kvaszove štádiá $P_1, P_2, \dots, P_n$ nie sú stabilné pojmy, ale procesy, a vo svojej formálnej podobe porušuje podmienku (i), pretože Kvaszove vyvíjajúce sa pojmy sú množinové útvary, ktoré sa nemôžu vnútorne meniť, a teda ani vyvíjať.¹⁰

Lahko sa možno presvedčiť o tom, že Kvaszove vyvíjajúce sa pojmy nespĺňajú ani podmienku (iv).¹¹ Napríklad, ak $P_1, P_2, \dots, P_n$ sú vlastnosti alebo množiny, prípadne troj- a viacargumentové vzťahy alebo relácie, tak P je dvojargumentová relácia medzi časovými okamihmi či intervalmi a týmito pojmi, teda čosi celkom iné. Kvaszov vyvíjajúci sa pojem $\check{C}$ nie je pojmom človeka, ktorý možno aplikovať na Kvasza a získať pravdivý súd *L. Kvasz je človek*, ale relácia medzi časovými okamihmi a pojmi $\check{C}_1, \check{C}_2, \dots, \check{C}_n$, vývinovými štádiami pojmu $\check{C}$. Keď tento pojem aplikujeme na L. Kvasza, získame nezmysel, akým je $\langle L. Kvasz \rangle$ (t.j. L. Kvasz je väčší ako), kde $\langle$ je známa matematická relácia medzi číslami. Iný príklad: ak P je trojargumentový geografický vzťah medzi mestami, ktorý vyjadrujeme predikátom "ležať medzi", tak P je zasa dvojargumentová relácia medzi časovými okamihmi (či intervalmi) a pojmi P_i . Domnievam sa, že iba zaslepené zaujatý prívrženec VTP bude aj v tomto prípade trvať na tom, že $P_1, P_2, \dots, P_n$ sú vývinové štádiá pojmu P . Pojmy

P_i sa od pojmu P nelíšia len svojou árnosťou, ale aj svojím obsahom (to platí aj pre predchádzajúci príklad a všetky ostatné): kým každý pojem P_i predstavuje trojargumentový vzťah medzi mestami, P je dvojargumentová relácia medzi celkom inými entitami - okamihmi (intervalmi) a pojmami (resp. funkcia, ktorá prvým entitám priraduje druhé).

Na záver tejto časti sa musím zmieniť ešte o jednom dôsledku Kvaszovej formalizácie vývinu pojmov.¹² Pretože pojmy sú procesy a procesy sú funkcie času, všetky matematické pojmy sú funkcie času. Teda pojmy, ku ktorým patrí napr. Priamka, Trojuholník, Štvorec a pod., čísla 0, 1, 2, ..., funkcie Nasledovník, +, -, ·, log, $\lambda x.x^2$, $\lambda x.x^3$, ..., atď. ad infinitum, pojmy množín {1}, {2, 3}, {1, 2, 3} a pod. sú podľa Kvasza funkcie, ktoré časovým okamihom či intervalom priradujú vývinové štádiá uvedených pojmov. Naznačený dôsledok je taký absurdný, že už sám osebe stačí na vyvrátenie Kvaszovej VTP. Sú azda čísla 1, 2, 3, ... časové okamihy a čísla 1, 4, 9, 16, ... vývinové štádiá pojmu $\lambda x.x^2$? Alebo sama funkcia $\lambda x.x^2$ je vývinovým štádiom nejakej inej funkcie? Kto je? V Kvaszových statiach niet ani náznaku odpovede na tieto a iné podobné otázky.

3. L. Kvasz netuší, akú podobu má pojem P v prípade b). Na jednom mieste píše "neviem, čo je podoba pojmu P " ([7], 400), na iných ňou operuje bez akýchkoľvek problémov. Pre každý prípad poznamenávam, že pod podobou pojmu rozumiem jeho zložky a spôsob ich spojenia, resp. jeho "zloženie a štruktúru", o ktorých sa zmieňuje aj L. Kvasz vo svojej stati ([7], napr. na s. 400). Keby L. Kvasz bol pozornejšie čítal môj článok, na ktorý reaguje staťou [7], v poslednom odseku na s.186 by bol našiel nepriame, ale jednoznačné určenie podoby pojmu, danej "jeho zložkami a ich spojením" ([3], 186). Na otázku *Aká je podoba pojmu P v prípade b)?* L. Kvasz sebakriticky priznáva *neviem*, lebo vraj neprijíma alternatívy a), b) a c). Pritom *práve alternatívu b)* prijíma, lebo tvrdí, že proces (čím je aj pojem) "nie je totožný so žiadnym zo svojich stavov" ([7], 399), na čo som už upozornil vyššie.¹³ Konkrétnej odpovedi na otázku o podobe pojmov sa L. Kvasz vyhýba aj na iných miestach, čo ospravedlňuje tým, že otázky "o zložení a štruktúre pojmov" pokladá za "komplikované otázky **empirického rázu**" ([7], 400). Nazdávam sa, že empirickosť týchto otázok by historikovi myslenia nemala brániť v tom, aby naznačil aspoň niektoré druhy zmien, ktoré prekonávajú vyvíjajúce sa pojmy. V stati uverejnenej roku 1990 (a r. 1992 v [2], 20-23) som upozornil na isté možnosti prístupu k tejto otázke, ale L. Kvasz im väčšiu pozornosť nikdy nevenoval.¹⁴ Z Kvaszovho článku [7] sa na s. 401 dozvieme len to, že "otázka, či sa niečo stráca z obsahu pojmu alebo nie, je empirická otázka", a to je naozaj veľmi málo. V jeho príspevkoch do diskusie by sme márne hľadali konkrétny príklad vývinu nejakého pojmu spojený s rozborom jeho vývinových štádií. Myslím, že táto skutočnosť nie je náhodná a je v dokonalom súlade s vyhýbavosťou, s akou L. Kvasz odpovedal na tretiu otázku.

4. K aktom myslenia a druhej formalizácii vývinu pojmov. Priamu odpoveď neposkytol L. Kvasz ani na štvrtú otázku, resp. štvoricu otázok, ktoré zneli takto:

Ktorý pojem sa vlastne vyvíja v prípade c), keď P je v čase t_1 totožný s nemenným pojmom P_1 , v čase t_2 s nemenným pojmom P_2 , ... a v čase t_n s nemenným pojmom P_n a s ničím iným? Akú podobu má pojem P v tomto prípade? Čím sa líši od svojich vývinových štádií $P_1, P_2, \dots, P_n$ a aké je jeho zloženie a štruktúra? V tomto prípade najprv odmietol úzky rámec, v ktorom vraj formulujem tieto otázky,¹⁵ potom poukázal na komplikovanosť problematiky vývinu pojmov, podmienenú skutočnosťou, že aj "samotné štádiá P_i sú funkciami času", a sústredil sa na formalizáciu pojmu "akt myslenia", aby si pripravil "aparát na objasnenie [Cmorejových] antinómii" ([7], 399). V závere tejto odpovede sa pokúša o druhú formalizáciu či matematizáciu vývinu pojmov, v ktorej nanovo špecifikuje matematickú povahu vyvíjajúcich sa pojmov a ich štádií.

Výsledkom jeho formalizácie aktu myslenia je značne hmlistý a zbytočne komplikovaný šesťargumentový "objekt" **M** ([7], 399-400), bez ktorého by sa bol pri analýze antinómii bez problémov obišiel. **M** je hmlistý z viacerých dôvodov. 1. Nie je jasné, či ide o reláciu alebo o funkciu, ktorá šesticiam priradzuje akty alebo úvahy, ani to, či úvahy sú totožné s aktmi alebo sa od nich líšia. 2. L. Kvasz zabudol čitateľom vysvetliť, načo zaviedol ako tretí parameter "možný svet, na ktorý v tomto akte [t.j. v akte myslenia] myslí" osoba **O** ([7], 399), pretože zvyčajne myslíme len na skutočný svet (výnimkou sú napr. filozofi a logici, ktorí sa zaoberajú sémantikou možných svetov). 3. V príklade uvedenom o stranu ďalej to trochu objasnil: na mieste tohto parametra vystupuje európske umenie (**E**), čo svedčí o veľmi svojráznom chápaní možných svetov. Pri tejto príležitosti musím s poľutovaním konštatovať, že neviem, či som "vo svojom osobnom estetickom raste dospel až tak ďaleko", aby mi bol prístupný "súčasný postmoderný pojem krásy" ([7], 400), a zároveň sebakriticky priznať, že na pochopenie Kvaszovho postmoderného chápania pojmu možného sveta som ešte nedospel a podľa všetkého už ani nedospejem. 4. V Kvaszovom výklade je nevysvetliteľne zahmlená súhra druhého parametra s piatym a šiestym. Napríklad, ak osoba **O** myslí pojem krásy **K**, tak čas t_2 , ktorý predstavuje piaty parameter, by mal vyčleniť štádium pojmu krásy v čase t_2 . L. Kvasz tu zabudol, že v tom istom čase môže jestvovať (a zvyčajne *i podľa jeho teórie* aj jestvuje!) viac pojmov krásy, takže časový parameter nestačí na jeho vyčlenenie. Je pre mňa záhadou, ako môže rok 1996 vyčleniť práve postmoderný pojem krásy, keď v tom čase určite jestvovalo aj niekoľko iných pojmov krásy. Ešte záhadnejšia je funkcia parametra t_3 , ktorý v jednom príklade vyčleňuje Poslednú večeru Leonarda da Vinci a v druhom príklade obraz Marilyn Monroe od Andyho Warhola. Na toto vyčlenenie Kvaszovi stačí uviesť rok 1496 v prvom prípade a rok 1965 v druhom prípade. Akoby v tých časoch existovalo len jedno umelecké dielo, iba jeden obraz - najprv Leonardov a potom len Warholov.

Čitatelia, ktorým sa Kvaszova "formalizácia" pozdáva, nech sa pokúsia zo záznamu "**M(O, K, E, 1996, 1567, 1965)**" vyčítať, že ide o úvahu osoby **O**, ktorá roku 1996 myslí renesančný pojem krásy určený len rokom 1567, a že **O** tento pojem uplatňuje na Warholov obraz daný len rokom 1965 (týmto spôsobom ho totiž interpretuje L. Kvasz). Alebo nech im L. Kvasz prezradí, aký myšlienkový akt

predstavuje **M**(**Kv**, **K**, **E**, 1997, 1797, 1997), kde "**Kv**" označuje L. Kvasza. Podľa neho je to myšlienkový akt, ktorý L. Kvasz vykonal roku 1997, pričom použil pojem krásy z roku 1797, aby posúdil niečo určené rokom 1997. Aký konkrétny myšlienkový akt je tým určený?! A prečo práve "posúdil"? Azda v každom myšlienkovom akte niečo posudzujeme?

Nemienim pokračovať v rozbere tohto artefaktu Kvaszovej formalizácie pojmu myšlienkový akt. Myslím, že ide prinajlepšom o formalizáciu v úvodzovkách, ak nie o celkom obyčajný paškvil. Pri čítaní jeho state [7] som sa chvíľami nemohol ubrániť dojmu, že L. Kvasz si z čitateľov *Organonu F* strieľa. Pre objektivnosť treba však dodať, že **M** nepatrí ku kľúčovým pojmom jeho koncepcie. Žiaľ, o nič lepšie si nepočínal ani pri druhej formalizácii vývinu pojmov, resp. vyvíjajúceho sa pojmu a jeho vývinových štádií.

Vyvíjajúci sa pojem je tentoraz "trojparametrický objekt $P(W, t_2, t_3)$ ", kde **W** je možný svet, v ktorom pojem **P** interpretujeme, t_2 je čas určujúci vývinové štádium pojmu **P** - teda je to čas evolučnej dynamiky príslušného pojmu, t_3 je čas prislúchajúci možnému svetu".¹⁶ "Od svojich vývinových štádií sa líši tým, že tie sú funkciami iba s dvoma argumentmi $P_i(W, t_3)$ " ([7], 400). L. Kvasz by tu mal dodať, že funkcia P_i je hodnotou funkcie **P** v čase t_i , lebo **P** je vyvíjajúci sa pojem a P_i jeho štádiom v čase t_i . Nevedno, či to nedodal len preto, že sa nechcel opakovať, alebo zmienku o vzťahu medzi **P** a P_i radšej vynechal, aby sa vyhol ťažkostiam a problémom, v ktorých by mohol uviaznuť pri jeho špecifikácii.

Ak L. Kvasz neupustil od pôvodného vymedzenia vzťahu medzi **P** a P_i , tak jeho formalizácia je očividne neadekvátna. Pojem **P** nie je totiž jednoargumentová funkcia definovaná na časovom intervale **I** (prípadne na potencií tejto množiny), ale *trojargumentová* funkcia, ktorá priradzuje štádiá P_i trojiciam <možný svet, čas určujúci vývinové štádium pojmu, čas prislúchajúci možnému svetu> ([7], 400). Z toho vyplýva, že hodnota funkcie **P** nie je druhým argumentom t_2 ešte určená. Ak tento parameter stačí na určenie P_i , vynára sa otázka, načo L. Kvasz zaviedol aj parameter **W** a t_3 . Poslanie týchto parametrov je pritom nanajvyšš otáznne. **W** je údajne "možný svet, v ktorom pojem **P** interpretujeme" ([7], 400). Znamená to, že ak L. Kvasz bude interpretovať pojem **P** vo svete W_1 a niekto iný vo svete W_2 , odlišnom od W_1 , tak **P** môže mať v *tom istom čase* t_2 dve odlišné podoby?! Podľa Kvaszovej koncepcie možných svetov zrejme áno: pojem krásy **K** interpretovaný vo vývinovom štádiu t_2 vo svete **E** (európske umenie) je zrejme iný ako pojem krásy interpretovaný v tom istom čase t_2 vo svete afrického umenia. V Kvaszovom svete vyvíjajúcich sa pojmov existujú nielen už prekonané minulé štádiá ľubovoľného pojmu **P**, ale aj *rozličné aktuálne* podoby pojmu **P** v tom istom období. Keď toto chápanie vývinu aplikujeme na jeho autora, tak prideme k záveru, že popri súčasnom Kvaszovi po svete musia blúdiť aj všetky jeho minulé štádiá a že v niektorých obdobiach (možno aj teraz) či okamihoch sa z jedného Kvasza vyvinú naraz dvaja, traja, ... ďalší Kvaszovia. Možno už na samom začiatku jeho vývinu bolo viac Kvaszov, jeden v Európe, jeden v Afrike, jeden v Japonsku ... a neviem kde inde. O absurdnosti takého chápania vývinu hádam netreba nikoho (s výnimkou Kvasza) presviedčať.

Účel zavedenia parametra t_3 do $P(W, t_2, t_3)$ a $P(W, t_3)$ L. Kvasz vôbec neobjasnil. Z charakteristiky, že " t_3 je čas prislúchajúci možnému svetu - ... čas historickej dynamiky možného sveta" ([7], 400) nemožno nič zaujímavé odvodiť. Ktorý čas má L. Kvasz na mysli? V temporálne chápanom možnom svete existuje totiž nekonečne mnoho časových okamihov či intervalov. Ktorý z nich predstavuje čas "historickej dynamiky" sveta W ? Pritomný alebo iný čas? V Kvaszovej stati niet ani stopy odpovede na tieto otázky. Namiesto jej hľadania si všimnime, že na objasnenie väzby medzi P a P_i v uvažovanej formalizácii sa nám ponúka ešte jedna možnosť. L. Kvasz sa o nej nezmieňuje, ale je dosť pravdepodobné, že práve ona usmerňovala - aj keď nie výlučne a jednoznačne - jeho voľbu funkcií P a P_i (hoci si to nemusel uvedomovať).

Kvaszova formalizácia naznačená v odpovedi na 4. otázku ([7], 400, 7. - 9. odsek) akoby oscilovala medzi pôvodným chápaním vzťahu medzi P a P_i , podľa ktorého P_i je hodnotou funkcie P v čase t_i , a chápaním, podľa ktorého

$$(R) P(W, t_i, t_3) = P_i(W, t_3).$$

Tieto chápania sú nezlučiteľné, lebo ak platí (R), tak hodnotami P nie sú funkcie P_i , ale hodnoty, ktoré P_i priradujú dvojiciam $\langle W, t_3 \rangle$. Je teda zrejmé, že L. Kvasz by mohol rovnosť (R) prijať iba za predpokladu, že by sa zriekol koncepcie, podľa ktorej vyvíjajúci sa pojem je funkcia, ktorá časovým okamihom či intervalom priraduje vývinové štádiá P_i . Žiaľ, VTP akceptujúca (R) nie je o nič lepšia ako koncepcia, ktorá sa opiera o pôvodné Kvaszovo chápanie vzťahu medzi P a P_i , a to najmenej z týchto dôvodov:

a) Pojem P je funkcia inej kategórie ako jeho štádiá P_i , takže táto formalizácia nespĺňa podmienku (iv). b) Vyvíjať by sa mali iba trojargumentové funkcie či pojmy, čo protirečí téze, že všetky pojmy sú procesy, ktoré prekonávajú istý vývin. c) Vzhľadom na svojráznosť Kvaszovho chápania možných svetov - no nielen preto - veľmi nejasná je rola parametra W v $P(W, t_2, t_3)$ a $P_i(W, t_3)$. d) Chápanie vývinu v tejto koncepcii je intuitívne pochybné a obsahovo jalové: rozdiely medzi ľubovoľnými dvoma vývinovými štádiami P_i, P_j sa redukujú na čiru odlišnosť časových parametrov t_i, t_j , lebo $P_i(W, t_3) = P(W, t_i, t_3)$ a $P_j(W, t_3) = P(W, t_j, t_3)$. K týmto výhradám možno pripojiť niektoré z pripomienok uvedených v 2. časti tejto state. Najzávažnejšia z nich poukazuje na skutočnosť, že funkcie sa vnútorne nemenia, a teda ani nevyvíjajú. Platí to aj o funkciách P a P_i v rovnosti (R).

Na záver úvah o Kvaszovej druhej formalizácii vývinu pojmov musím konštatovať, že je a) nejasná, b) neadekvátna a že c) spolu s ostatnými tézami Kvaszovej koncepcie utvára kriklavo protirečivú VTP.

Ad a): Nejasná je jednak pre problémy späť s Kvaszovým chápaním možných svetov a s funkciou parametrov W, t_3 v $P(W, t_i, t_3)$, $P_i(W, t_3)$, jednak pre neurčenosť väzby medzi P a P_i . Pôvodná charakteristika tejto väzby, daná rovnosťou $P(t_i) = P_i$, je na $P(W, t_i, t_3)$ a $P_i(W, t_3)$ neaplikovateľná a pokus špecifikovať ju rovnosťou (R) nevytvára predpoklady na vybudovanie intuitívne prijateľnej a konzistentnej VTP.

Ad b): Druhá formalizácia je neadekvátna z viacerých dôvodov. Priam do očí bije skutočnosť, že Kvaszov vyvíjajúci sa pojem $P(W, t_2, t_3)$ nespĺňa podmienku (i) (lebo P je funkcia) a so zreteľom na svoju árnosť spolu s P_i ani podmienku (iv). Navyše, podľa tejto formalizácie všetky vyvíjajúce sa pojmy by mali byť trojargumentové funkcie, s čím prívrženci VTP (vrátane Kvasza!) nemôžu súhlasiť, lebo podľa nich sa vyvíjajú aj iné pojmy. Neadekvátne je aj Kvaszovo chápanie vývinu späté s touto formalizáciou: spolu s vyvíjajúcim sa pojmom P existujú zároveň aj jeho minulé, ba aj budúce vývinové štádiá $P_1, \dots, P_n$, čo je v prikom rozpore s intuitívnym chápaním vývinu. (Táto výhrada sa týka aj prvej Kvaszovej formalizácie, ako aj každej formalizácie, podľa ktorej vyvíjajúce sa pojmy sú funkcie!) Keby totiž niektoré z hodnôt $P_1, \dots, P_n$ (či už minulé alebo budúce) nejestvovali, neexistovala by ani funkcia P .

Ad c): Niektoré protirečenia Kvaszovej VTP vyplývajú už z bodu b). Spomeniem aspoň jedno: podľa Kvasza všetky pojmy sú vyvíjajúce sa procesy. Vyvíja sa nielen P , ale aj jeho štádiá $P_1, \dots, P_n$, pričom každý vyvíjajúci sa pojem je trojargumentová funkcia; lenže $P_1, \dots, P_n$ sú dvojargumentové funkcie, takže sa nevyvíjajú. Funkcionálny charakter pojmu P evidentne protirečí Kvaszovej téze o procesovom charaktere pojmov. Tejto téze protirečí aj skutočnosť, že podľa uvažovanej formalizácie sa vyvíjajú iba trojargumentové funkcie.

Treba k uvedeným nedostatkom Kvaszovej druhej formalizácie a k dôsledkom vyplývajúcim z nej ešte niečo dodať? Obmedzím sa na strohé konštatovanie, že dodať by sa dalo všeličo.

5. Z blata do kaluže alebo ako si L. Kvasz poradil s antinómiami VTP. Veľmi jednoducho, urobil presne to, čomu som sa zámerne vyhol, aby som vyhovел intuitívnej požiadavke (iv), ktorú L. Kvasz buď nedocenil, alebo si ju vôbec neuvedomil. V jeho analýzach antinómií sa stereotypne opakuje výčitka, že chybným krokom, ktorý som urobil pri ich konštrukcii, je "stotožňovanie pojmu C s niektorým vývojovým štádiom" ([7], 402). Podotýkam, že ide o relatívne stotožnenie, ktoré sa v čase mení: v období t_1 je vyvíjajúci sa pojem C totožný s pojmom C_i a v období t_2 s pojmom C_j . Týmto stotožnením som chcel zabezpečiť kategoriálnu zrodu pojmu C s jeho vývinovými štádiami C_i a tým aj jeho menlivosť (lebo jednotlivé C_i sú navzájom rôzne) a vývojaschopnosť. Žiaľ, hoci toto chápanie vývinu pojmov sa zdá byť intuitívne prijateľné, vedie k antinómiám. Aby sa im vyhol, L. Kvasz vyhlásil pojmy za procesy, ktoré sú "zásadne odlišné" od svojich štádií a navyše sú totožné s funkciami, ktoré časovým okamihom alebo intervalom priradujú tieto štádiá. (V druhej formalizácii je vzťah medzi vyvíjajúcimi sa pojmami a ich štádiami nejasný.) Tým sa podpísal pod koncepciu, ktorá nie je len a) nekonzistentná, ale aj b) intuitívne neadekvátna.

Ad a): Je to koncepcia, podľa ktorej pojmy sú procesy aj funkcie, t.j. objekty, ktoré nie sú procesy, koncepcia, podľa ktorej pojmy sa vyvíjajú aj nevyvíjajú, lebo funkcie nijaké vývinové zmeny neprekonávajú, koncepcia, podľa ktorej vyvíjajúce sa pojmy sú jednoargumentové (1. formalizácia) alebo trojargumentové funkcie (2.

formalizácia), ale všetky pojmy sa pokladajú za procesy, ktoré prekonávajú nejaký vývin.

Ad b): Je neadekvátna, lebo nespĺňa ani jednu z podmienok (i), (iii) a (iv). Ako funkcie Kvaszove pojmy sa nemôžu meniť, takže nespĺňajú podmienku (i). Ako procesy Kvaszove vývinové štádiá $P_1, P_2, \dots, P_n$ nie sú stabilné, to znamená, že porušujú podmienku (iii). Navyše, kategoriálny a obsahový rozdiel medzi pojmom P a štádiami $P_1, P_2, \dots, P_n$ je taký veľký, že ich nemožno pokladať za vývinové štádiá pojmu P , čiže Kvaszova koncepcia nespĺňa ani podmienku (iv). Na absurdné dôsledky nerešpektovania tejto podmienky som poukázal v 2. časti tejto state a nemám k tomu čo dodať. K neadekvátnosti Kvaszovej koncepcie prispieva aj intuitívne neakceptovateľné chápanie vývinu (a s ním spätá existencia minulých a budúcich vývinových štádií) a skutočnosť, že podľa Kvasza by sa mali vyvíjať iba jednoargumentové (1. formalizácia) alebo trojargumentové funkcie (2. formalizácia).

Kvaszov pokus vyhnúť sa antinómiám vyústil v koncepcii, ktorá sa doslova hemží protirečeniami. V snahe uniknúť Charybde antinómií, ktoré som uviedol v stati [1], L. Kvasz sa vrhol do náručia Scylly vlastných protirečení a intuitívne neprijateľných alebo absurdných dôsledkov. Svoj rozbor antinómií skončil týmito slovami: "... tu o žiadne skutočné antinómie nejde, ... sú to všetko artefakty neadekvátnej voľby formálneho jazyka na opis vývinu pojmov" ([7], 403). Som presvedčený, že nijaký adekvátny formálny jazyk na *konzistentný* opis vývinu pojmov nejestvuje, lebo pojmy sú rigidné entity. Protirečenia Kvaszovej VTP a rozpory medzi jeho a intuitívnym chápaním vývinu svedčia o tom, že jeho jazyk je ešte menej adekvátny ako jazyk, ktorý som použil pri konštrukcii antinómií. Potvrzuje to aj *očívidnosť* protirečení, do ktorých upadá L. Kvasz vo svojej koncepcii.¹⁷ V odpovedi na otázku *Ako sa možno v prípadoch a) - c) vyhnúť antinómiám?* sa obmedzil na antinómie, na ktoré som poukázal v stati [1]. Musím zdôrazniť, že v tejto otázke som nešiel na mysl iba tieto antinómie, ale akékoľvek protirečenia. L. Kvasz sa vôbec nezamyslel nad tým, či riešenie, ktoré navrhuje, je intuitívne adekvátne a či je v súlade s ostatnými tvrdeniami jeho VTP. Unesený zdanlivou ľahkosťou, s akou sa možno vyhnúť spomenutým antinómiám, úplne zabudol na oveľa nápadnejšie a triviálnejšie protirečenia svojej koncepcie, ktorou chcel čeliť ťažkostiam a problémom VTP, kritizovanej v prvých dvoch príspevkoch do diskusie o vývine pojmov ([2], 9-25, 26-32).

O JEDNOM ÚDAJNOM A TROCH POCHYBNÝCH PREKLADOCH

6. **Preklad z neidentifikovaného alebo neidentifikovateľného originálu.** V závere článku [3] som Kvasza vyzval, aby a) "ukázal, ako možno antinómie VTP získať prekladom Zenónových apórií", a aby b) "na konkrétnom rozbere aspoň troch-štyroch antinómií VTP ukázal, ako sa možno s nimi 'vysporiadať' a že to možno urobiť *podobne* ako so Zenónovými paradoxmi" ([3], 188-189). Podnietili ma k tomu tri vety Kvaszovej state [6], v ktorej napísal:

(K) *Na ťažkosti s pohybom ako prvý poukázal Zenón z Eley. P. Cmorej pri spochybňovaní možnosti vývinu pojmov ... v podstate len preložil problém identity objektu pri pohybe do jazyka logiky a spravil z neho problém identity pojmu počas jeho vývinu. Európska veda sa s týmto a ďalšími paradoxmi vysporiadala niekde medzi Galileim a Newtonom, kedy sa otvoril fyzikálny svet. ([6], 82 alebo [2], 125)*

V článku [7] L. Kvasz na moje prekvapenie priznal, že "v Zenónových apóriách vôbec nejde o identitu pohybujúceho sa objektu" a že aj jemu "je záhadou, ako [môže] prekladom štyroch Zenónových paradoxov vzniknúť sedem antinómií" ([7], 403), ktoré som formuloval v stati [1]. Pripúšťam, že Kvaszovi som omylom pripísal názor, ktorý nezastával, ale pričínil sa o to sám nedbalou formuláciou textu (K). Zavádzajúca je najmä druhá veta, ktorá v tesnej nadväznosti na prvú vyvoláva dojem - posilnený zvratom "v podstate len preložil" - že problémom "identity objektu pri pohybe" sa zaoberal už Zenón a že P. Cmorej tento problém "len preložil do jazyka logiky a spravil z neho problém identity pojmu počas jeho vývinu". Až po tejto vete nasleduje zmienka o európskej vede a o tom, že sa vyrovnala "s týmito a ďalšími paradoxmi". Myslím, že podobnému dojmu ako ja podľahne väčšina čitateľov. Zdá sa, že dodatočne si to uvedomil aj L. Kvasz, lebo vo svojej odpovedi na výzvu a) rozkúskoval text (K) na izolované vety (pooddeľované tučne tlačенými označeniami **Prvá veta**, ..., **Tretia veta**), aby zmiernil alebo paralyzoval účinok kontextu a mohol konštatovať, že "všetky tri vety sú viac-menej v poriadku" ([7], 403). Pomýlila ma aj skutočnosť, že názor, podľa ktorého antinómie VTP sú istou verziou Zenónových apórií, má v slovenskej filozofickej obci zopár zástancov,¹⁸ a trochu aj okolnosť, že som nepredpokladal, že by sa "európska veda ... niekde medzi Galileim a Newtonom" bola zaoberala problémom "identity objektu pri pohybe".

Myslím, že už uvedené nedorozumenie spochybňuje Kvaszovu domnienku, že "všetky tri vety [v (K)] sú viac-menej v poriadku" ([7], 403). Na rozdiel od Kvasza sa domnievam, že "v poriadku" je iba prvá veta. Druhá veta je jednoducho nepravdivá, lebo vývin pojmov som spochybňoval bez toho, že by som bol pritom niečo prekladal. Dodnes nepoznám text, ktorý mi mal poslúžiť ako originál k prekladu. Pozoruhodná je aj skutočnosť, že vecný odkaz na údajný originál chýba aj v Kvaszových článkoch. Patrílo by sa spomenúť aspoň jedného autora a text, ktorý som "prekladal", či texty, ktorými som sa inšpiroval. Zmienka o európskej vede "niekde medzi Galileim a Newtonom" je taká všeobecná a neurčitá, že vzbudzuje dokonca isté pochybnosti o existencii predpokladaného originálu. Kvaszove preklady problému "identity pojmu počas jeho vývinu" na "problém identity objektu pri pohybe" tieto pochybnosti len umocňujú. Čo ako naštrbím svoju reputáciu (touto diskusiou už i tak značne pošramotenú), musím otvorene priznať, že nikdy som nepočul ani nečítal, že by sa veda "medzi Galileim a Newtonom" bola zaoberala problémom "identity objektu pri pohybe", čo, pravda, neznamená, že to tak nebolo. Predpokladal som, že v období "medzi Galileim a Newtonom" identitu pohybujúceho sa objektu nespochybňovali ani fyzici, ani filozofi - považovali ju za samozrejmu. Možno sa mylím, ale L. Kvasz ma o tom zatiaľ nepresvedčil. Keby sa však aj ukázalo, že môj predpoklad je mylný,

nedokazovalo by to Kvaszovo tvrdenie, že "v podstate [som] len preložil problém identity objektu pri pohybe ... a spravil z neho problém identity pojmu počas jeho vývinu". Priznám sa aj k tomu, že vlastne neviem, aký *konkrétny* problém identity objektu pri pohybe má L. Kvasz na mysli, lebo v jeho formuláciách predkladaných *len v podobe prekladov problému identity vyvíjajúceho sa pojmu na "problém identity objektu pri pohybe"* sa nijaký pozoruhodnejší vedecký či filozofický problém nenastoluje.

7. O deformáciách jedného originálu v troch prekladoch. Namiesto pôvodnej a jednoznačnej formulácie problému identity pohybujúceho sa objektu, ktorým sa zaoberala veda "niekde medzi Galileim a Newtonom", L. Kvasz nám predložil iba akýsi odvar získaný prekladom problému, ktorý je podľa neho výsledkom prekladu problému "identity objektu pri pohybe" na "problém identity pojmu počas jeho vývinu", teda odvar, ktorý je len prekladom údajného prekladu. O tento preklad sa pokúsil dva razy. Jeho prvý pokus, uvedený v stati [5] na s.377, som analyzoval v článku uverejnenom roku 1991 (v časopise *Filozofia*, č.5, 484-495; vyšiel aj v zborníku [2], 41-52) a nemienim sa k nemu vracaať. Tento "preklad", ktorý L. Kvasz pôvodne výstižnejšie charakterizoval ako *priklad* s guľičkou, mal byť akýmsi neparadoxným *protiprikladom* antinómie mysleného pojmu. Neviem, či preto, že tento príklad sa nepodobá ani na ten najvoľnejší preklad, ba ani na približnú parafrázu (napr. už preto, že v ňom na rozdiel od originálu nemáme pociťovať "nič paradoxné"), v stati [7] sa L. Kvasz pokúsil o nový preklad. Hoci rozdiel medzi príkladom s guľičkou a novým prekladom je taký nápadný, že si ho všimne aj ten najnepozornejší čitateľ, L. Kvasz ho z nepochopiteľných príčin uvádza týmito slovami: "Ak si P. Cmorej želá, aby som príslušný preklad *zopakoval*, nuž urobím ho pre antinómiu mysleného pojmu" ([7], 404; kurzíva - P.C.). Pritom sa tu opakuje iba môtív s pohybujúcou sa guľičkou. Zabudnime na túto maličkosť, od ktorej môžeme v nasledujúcich úvahách abstrahovať, a sústreďme sa na nový preklad trochu pozornejšie. Aby čitateľ nemusel siahať po inej literatúre, najprv uvediem originál, ktorý prekladal L. Kvasz.

- (A) *Podľa prijatého predpokladu vyvíjajúci sa pojem C je v čase t_i totožný s C_i , a v čase t_j s pojmom C_j odlišným od C_i . Navyše predpokladajme, že istá osoba O si v čase t_i aj v čase t_j pomyslí pojem C_i . Potom O si obidva razy pomyslí to isté, a to pojem C_i , a zároveň nie to isté, lebo v t_i si pomyslí C a v t_j pojem odlišný od C. ([1], 391 alebo [2], 29)*

Táto antinómia¹⁹ je konštruovateľná vo VTP, ktorá vychádza jednak z predpokladu, že vyvíjajúci sa pojem **P** v čase t_i splýva so svojim štádiom P_i a v čase t_j so svojim štádiom P_j , jednak z *faktu*, že nášmu mysleniu je prístupné nielen aktuálne štádium pojmu, ale aj jeho minulé štádiá. Uvedený predpoklad má svoje intuitívne opodstatnenie. Vyvíjajúci sa L. Kvasz nie je funkcia, ale človek z mäsa a kostí, ktorý je v istom období t_i svojho vývinu totožný s človekom, ktorý píše stať [5] a je taký a taký (štádium **Kvasz v čase t_i**), a v neskoršom období t_j s osobou, ktorá píše stať

[7] a je taká a onaká (štádium **Kvasz v čase t_j**). L. Kvasz možno chce byť abstraktnou funkciou, ktorá časovým okamihom či intervalom priraduje jednotlivé štádiá jeho vývinu (aby sa - v súlade so svojou teóriou - vyvíjal), ale našťastie ňou nie je, a práve preto mohol a môže rásť a vyvíjať sa. Fakt, že si *môžeme* myslieť pojmy, ktoré sa používali v minulosti a podľa VTP sú minulými štádiami vyvíjajúcich sa pojmov (hoci niektoré pojmové štádiá sa nám mohli z rôznych príčin navyšdy stratiť z dohľadu), pokladám za neodškriepiteľný, a preto sa ním nebudem zaoberať.

Preklady, o ktoré ide Kvaszovi, nie sú prekladmi v bežnom zmysle slova, ale transformáciami istého problému v jednej oblasti (vývin pojmov) na analogický problém v inej oblasti (pohyb objektov). Pri tejto transformácii sa postupuje podľa istého kódu, ktorý sa môže, ale nemusí zhodovať so štandardným slovníkom alebo s jeho fragmentom. Preklad, v ktorom sa *dôsledne* rešpektuje stanovený kód, budem nazývať *verným prekladom*. Nie každý verný preklad je meritórne zaujímavý. Dobrý preklad by mal byť rovnako významným a rovnako ťažko riešiteľným problémom ako jeho predloha a medzi jeho komponentmi by mali existovať tie isté logické väzby ako medzi ich korelátmi v origináli. Preklad, ktorý je verný a navyše spĺňa tieto dodatočné podmienky, budem nazývať *meritórne adekvátny*. Pojmy verného a meritórne adekvátneho prekladu zavádzam iba pre potreby tohto článku. Nie sú ostré, ale s postačujúcou presnosťou vystihujú isté kvality prekladov a rozdiely medzi nimi.

Antinómiu (A) L. Kvasz transformoval na "problém identity objektu pri pohybe" vo svojom preklade takto:

(Kv) *Podľa prijatého predpokladu pohybujúca sa guľička C_j je v čase t_i totožná s C_i a v čase t_j s guľičkou C_j odlišnou od C_i . Navyše predpokladajme, že istá osoba O sa v čase t_i aj v čase t_j pozerá na fotografiu guľičky C_i . Potom sa obidva razy pozerá na to isté, a to na guľičku C_p a zároveň nie na to isté, lebo v t_i sa pozerá na C a v t_j na guľičku odlišnú od C . ([7], 404)*

Na vysvetlenie dodal, že sloveso "myslieť" si dovoľil preložiť spojením "pozerá na", "čím do prekladu pribudla predložka, ktorej v origináli nič nezodpovedá".²⁰ Ďalej napísal, že "už o niečo závažnejším posunom je, že [doplnil] fotografiu. Teda myslieť pojem C_i [preložil] ako *pozerá sa na fotografiu guľičky C_i* " ([7], 404). Je jasné, že v (Kv) sa neformuluje nijaký problém "identity objektu pri pohybe" a že veda "medzi Galileim a Newtonom" sa nemohla týmto problémom zaoberať už preto, lebo fotografické aparáty vtedy ešte nejestvovali. Prízhurné oči nad týmto lapsusom, ktorý by sa dal odstrániť nahradením fotografie kresbou guľičky C_p , a všimnime si Kvaszov preklad dôkladnejšie.

Z Kvaszovho návodu prekladať výrazy "myslieť pojem C_i " zvratom "pozerá sa na fotografiu guľičky C_i " vyplýva, že podobne by sa mali prekladať aj výrazy, v ktorých sa na mieste premennej C_i vyskytuje ľubovoľná iná premenná tej istej kategórie, napr. C , C_j a pod. Keď sa však pozornejšie prizrieme poslednej vete prekladu (Kv), s prevapením zistíme, že L. Kvasz sa svojho kódu nedrží ani v prípade C_i . V snahe urobiť záver textu (Kv) maximálne podobný záveru antinómie (A) úplne "zabudol" na svoj kód a namiesto ním predpísaného výrazu "pozerá sa na *fotografiu*

guličky" použil zvrät "pozerat' sa na *guličku*". Akoby nevedel, že medzi pozeraním sa na guličku a jej fotografiu je približne taký rozdiel ako medzi bozkávaním dievčaťa a fotografie dievčaťa. Kvaszov preklad (Kv) nie je verný ani meritórne adekvátny. Kým posledná veta (A) je dôsledkom predchádzajúcich dvoch, o závere (Kv) to povedať nemožno, lebo z toho, že osoba O sa v čase t_1 aj v čase t_2 pozerá na *fotografiu* guličky C_2 , vôbec nevyplýva, že obidva razy sa pozerá na *guličku* C_1 a že v t_1 sa pozerá na C_1 , teda z toho nevyplýva ani posledná veta (Kv). V situácii, v ktorej sú prvé dve vety pravdivé - a ktorá *môže* nastať - záver (Kv) je nepravdivý. Na rozdiel od (A), Kvaszov preklad (Kv) prezentuje iba elementárne chybnú úvahu, v ktorej sa z prvých dvoch výrokov vyvodzuje záver, ktorý z nich vôbec nevyplýva. Je to nepodarok, ktorý má za každú cenu vyvolať zdanie, že "antinómie VTP vznikajú prekladom problému identity objektu pri pohybe" ([7], 403). Nie je ľahké uhádnuť, aký problém má L. Kvasz na mysli, lebo v (Kv) sa nijaký meritórny problém nenastofuje, tým menej problém identity objektu pri pohybe, ktorý by mohol zaujímať vedu "medzi Galileim a Newtonom".

Poctivý, resp. verný preklad poslednej vety antinómie (A) by mal podľa môjho názoru znieť takto:

(Z) Potom O sa obidva razy pozerá na to isté, a to na fotografiu guličky C_2 , a zároveň nie na to isté, lebo v t_1 sa pozerá na fotografiu C_1 a v t_2 na fotografiu guličky odlišnej od C_1 .

Keď poslednú vetu (Kv) nahradíme výrokom (Z), získame druhý preklad antinómie (A), ktorý je síce verný (Kvaszovmu kódu), ale nie je meritórne adekvátny, pretože ak O sa v čase t_1 aj v čase t_2 pozerá na fotografiu guličky C_1 (pričom táto *možnosť* je nespochybniteľná), tak nie je pravda, že v čase t_1 sa pozerá na fotografiu guličky odlišnej od C_1 . To znamená, že z prvých dvoch výrokov (Kv) nevyplýva ani (Z).²¹ Verný preklad antinómie urobený podľa Kvaszovho kódu je iba očividne chybnou úvahou, v ktorej sa z prvých dvoch viet (Kv) odvodzuje záver (Z), ktorý z nich nevyplýva. Ako "v Zenónových apóriách", ani v tomto prípade "nejde o identitu pohybujúceho sa objektu". Nastolený problém možno totiž transformovať na ekvivalentný "problém" bez pohybujúceho sa objektu, napr. takto: ak sa v čase t_1 aj v čase t_2 pozeráme na fotografiu *Kvasza* v čase t_1 , pozeráme sa obidva razy na to isté alebo raz sa pozeráme na fotografiu *Kvasza* a raz na fotografiu osoby (či veci) odlišnej od *Kvasza*? Každý školák, ktorý si poradí s týmto problémom, ľahko vyrieši aj "problém identity objektu pri pohybe" so záverom (Z).

Nejeden čitateľ si možno položí otázku, prečo L. Kvasz uprednostnil pozeranie sa na fotografiu guličky pred pozeraním sa na guličku. Nebolo by výhodnejšie o fotografiách neuvažovať a "myslieť pojem C " dôsledne prekladať výrazom "pozerat' sa na guličku C "? Získali by sme tak tretí preklad antinómie (A), ktorý by sa vyhol ťažkostiam späť s pozeraním sa na fotografiu. Predpokladám, že Kvaszovi táto možnosť neunikla, ale skoro prišiel na to, že tento preklad sa na antinómiu (A) veľmi nepodobá. Druhá veta tohto prekladu je totiž a priori nepravdivá: O sa nemôže v čase t_1 aj v čase t_2 pozerat' na guličku C_2 , lebo v čase t_1 gulička C_1 už nejestvuje - C sa vtedy

nachádza na inom mieste ako v čase t_i a splýva s guľičkou C_j , a nie s guľičkou C_i .²² V tomto preklade sa stráca paradoxnosť prítomná v (A) a s ňou aj problém analogický problému, ktorý prezentuje (A). Problém "identity objektu pri pohybe" nastolený tretím prekladom je celkom obyčajný psedoprobém, ktorým sa so zreteľom na evidentnú nepravdivosť druhého výroku sotva niekto seriózne zaoberal.

Úsilie dopátrať sa originálu, ktorý mal byť podkladom pre preklad problému "identity objektu pri pohybe" na "problém identity pojmu počas jeho vývinu" skončilo v závoze, ktorý Kvaszovo tvrdenie o preklade silne sponchybnuje. Ani v jednom z troch skúmaných prekladov antinómie (A) sa neformuluje problém pohybu, ktorým by sa bola zaoberala európska "veda ... niekde medzi Galileim a Newtonom", pretože ani v jednom sa nijaký pozoruhodnejší problém nenastofuje. Tieto preklady len posilnili moje podozrenie, že Kvaszovo tvrdenie o probléme identity objektu pri pohybe a jeho riešení európskou vedou "medzi Galileim a Newtonom" nemá dôveryhodnejšie historické opodstatnenie.

Trudnú púť teritóriom Kvaszovej VTP, ktorej som venoval štyri(!) state, načím skončiť. Je to teória, ktorá mi pripomína pole husto vysadené mínami - na každom kroku môžete šľiapnúť na mínu značky "logické protirečenie", "intuitívne neprijateľný dôsledok" alebo "absurdnosť". Pritom L. Kvasz sa vydáva za autora, ktorý neobľubuje "paradoxy, či už logické, alebo ľubovoľné iné" ([7], 394), hoci v skutočnosti si v nich priam voľká. Dôvodom na ukončenie našej výmeny názorov je aj fakt, že sa začíname točiť v kruhu. Niektoré výhrady som musel v tejto stati zopakovať už po treťi raz, lebo L. Kvasz ich ignoroval (možno si ich ani nevšimol) a zotrval na svojich počiatočných pozíciách bez toho, že by sa bol s nimi vyrovnal. Diskusia s partnerom, ktorý je k niektorým pripomienkam svojho oponenta hluchý a tvári sa, akoby isté problémy vôbec neexistovali, sa čoskoro začne meniť na monológ ľudí, z ktorých každý si hudies svoje. O výmenu názorov tohto druhu nemám záujem. Len preto som nevenoval pozornosť tretej časti Kvaszovej state [7], v ktorej otvára nové problémy a naznačuje nové chápanie pojmov explikovaných ako atraktory kognitívnej dynamiky.

*Filozofický ústav SAV,
Klemensova 19, 813 64 Bratislava,
fax: 321 215, e-mail: postmast@fju.savba.sk*

POZNÁMKY

¹ Pozri [3], 187 a [7], 394-403.

² S tým nemožno súhlasiť, lebo možnosť b) nastáva aj pri procesoch. Konštatácie, v ktorých sa popiera totožnosť celého procesu s jeho štádiami alebo stavmi, sú celkom zmysluplné a samy osebe vôbec nevedú k paradoxom. Je azda bez zmyslu alebo je kontradiktórické tvrdenie, že dejstvo divadelnej hry nie je totožné s celým predstavením alebo že Stalingradská bitka nie je totožná s druhou svetovou vojnou?

³ Podrobnejšie som sa touto otázkou zaoberal v stati [4], 72-74.

⁴ Citovaný výraz použil L. Kvasz v kontexte, v ktorom poukazuje na pôvod antinómií, predpokladám však, že nebude namietat' proti jeho uplatneniu v trochu pozmenenej súvislosti.

⁵ Pozri [2], 22-23, 26-27.

⁶ V podstate tu len trochu rozviním príklad, ktorý som uviedol v stati [4]. Pri prepisovaní state [4] z nej vypadlo niekoľko slov, ktoré zmysel textu mierne znejasňujú (dá sa však opraviť na základe širšieho kontextu celej strany). Hoci v 2. čísle IV. ročníka *Organonu F* (1997) boli už uveřejnené Errata (na s. 75), pre každý prípad ich uvediem ešte raz.

Na s. 75¹¹ namiesto "pojmom P a jeho štádiami $P_1, \dots, P_n$ " má byť "pojmom P a vyvíjajúcim sa pojmom P s jeho štádiami $P_1, \dots, P_n$ " a namiesto "v tomto prípade P i jeho" má byť "v tomto prípade P, P i jeho". Na s. 75¹⁴ namiesto "(lebo P sa vyvíja)" má byť "(lebo P sa vyvíja)". K tomu dodávam, že na s. 71¹⁷ namiesto "medzi jej hodnotami" má byť "medzi jeho hodnotami".

⁷ Dúfam, že L. Kvasz po mojej kritike nevyhlási, že nijakú formalizáciu vývoja pojmov nepodal. Vo svojom prvom článku k vývinu pojmov ([2], 33-40) jednu matematizáciu už predložil, ale v nasledujúcom článku sa po mojej kritike od nej dištancoval slovami: "Pokiaľ viem, žiadnu svoju koncepciu vývoja pojmov som nepodal. ... neviem, čo je Kvaszova koncepcia a kto si dovolil ju v mojom mene predkladať" ([2], 80).

⁸ V stati [7] na s. 397 L. Kvasz píše, že alternatívy a) - c), o ktorých som sa zmienil na začiatku tejto časti, "vytvárajú len za predpokladu, že pojem P aj $P_1, P_2, \dots, P_n$ považujeme za určité veci" (kurzíva - P.C.), čím dáva jednoznačne najavo, že ak sa chceme vyhnúť antinómiám, ku ktorým vedú spomenuté alternatívy, aj vývinové štádiá $P_1, \dots, P_n$ musíme pokladať za procesy. Pri písaní state [4] som slovíčku "aj" v citovanej vete nevenoval primeranú pozornosť, a preto som si nebol "istý, či tieto pojmy [t.j. $P_1, P_2, \dots, P_n$] pokladá za stabilné" ([4], 74).

⁹ Domnievam sa, že väčšina stúpcencov VTP (a niekedy aj sám L. Kvasz) predpokladá, že vyvíjajúce sa pojmy sa v istých intervaloch nemenia. Týmto intervalom zodpovedajú pojmy, ktoré nie sú procesy, ale predmety.

¹⁰ Množiny, funkcie, čísla a podobné ideálne útvary sa môžu meniť nanajvyš nadobúdaním a strácaním nepodstatných vonkajších vlastností, napr. byť myslený L. Kvaszom, byť použitý v tých a tých úvahách, výpočtoch a pod.

¹¹ Týmto problémom sa podrobnejšie zaoberám v stati [4], 74-75.

¹² K odpovedi na moju druhú otázku musím ešte dodať, že L. Kvasz vôbec neobjasnil, čo rozumie pod *mereologickým* zložením pojmu P z pojmov $P_1, P_2, \dots, P_n$. Pri bežnom chápaní mereologických individuí, ktorými tieto pojmy určite nie sú, ide o evidentný nezmysel.

¹³ Kvaszovo odmietnutie alternatív a) - c) možno interpretovať nielen ako ich negovanie (čo v prípade b) znamená: nie je pravda, že $P \neq P_1, P \neq P_2, \dots, P \neq P_n$), ale aj ako tvrdenie o nezmyselnosti rovnosti alebo nerovnosti formy $P = P_i$ či $P \neq P_i$. Lenže to by znamenalo, že pojem P je entitou iného logického typu ako jeho štádiá P_i , z čoho vyplýva, že nespĺňa podmienku (iv).

¹⁴ L. Kvasz v článku [7] na s. 401 píše, že nepatrí "medzi väčšinu stúpcencov vývinovej doktríny, ako ju definoval P. Cmorej", lebo neuprednostňuje "Hegelovo chápanie vývinu pojmov". Musím podotknúť, že v stati, ktorú L. Kvasz cituje (v zborníku [2] sa vyskytuje na s. 9-25), nevažujem len o Hegelovom chápaní vývinu pojmov, podľa ktorého obsah pojmu iba rastie "a zhusťuje sa v sebe" (pozri celú citát z Hegelovej *Logiky ako vedy* v zborníku [2], 17), ale aj o koncepciách, ktoré pripúšťajú isté ochudobňovanie obsahu pôvodného pojmu. Obraz vývinu pojmov, ktorý som tam prívrtzencom VTP ponúkol ([2], 20-25), je zložitejší než obraz, ktorý mi podsúva L. Kvasz.

¹⁵ Nechápeť, prečo neprotestoval proti nemennosti štádií P_i , o ktorej sa zmieňujem v prvej z týchto otázok, keď na inom mieste v nej vidí príčinu antinómií, pretože štádiá P_i sa tu považujú "za určité veci", a nie za procesy ([7], 397).

¹⁶ V citovanom texte L. Kvasz použil jednak polotučné, jednak normálne písmeno "P". Nie je jasné, či ide o preklep alebo zámer. Budem predpokladať, že všetky výskyty tohoto písmena mali

byť' polotučné a že "P" označuje v obidvoch prípadoch istú funkciu, ktorú L. Kvasz uvádza buď' s parametrami, alebo bez nich.

¹⁷ Neviem, či Kvaszov "výklad" pojmov ako operátorov problémovej situácie predložený v stati [6] na s.83-84 možno pokladať' za formalizáciu. Keďže formálne aspekty sú v tomto výklade zahalené hustou clonou nejasností, nebudem sa ním zaoberať'.

¹⁸ Pri tejto príležitosti si dovoľím adresovať' im výzvu a) uverejnenú v celom rozsahu v stati [3], 188.

¹⁹ Pri analýze tejto antinómie L. Kvasz poznamenal, že "podľa P. Cmureja [by] mal byť' asi paradox aj v tom, že dve knihy - jedna o prirodzených číslach a druhá o komplexných číslach, sú o tom istom (o číslach), aj nie o tom istom" ([7], 401). Tento "paradox" je podľa neho výsledkom nedôslednosti v terminológii a podobne je to vraj i v prípade antinómie (A). O nedôslednosti terminológie použiteľ' na formuláciu antinómii budeme môcť' hovoriť' až vtedy, keď' niekto predloží' terminológiu a koncepciu, v ktorej sa možno vyhnúť' nielen mojim antinómiam, ale aj očividnejším Kvaszovým a iným protirečeniam. O čo dôslednejšia je Kvaszova terminológia a koncepcia, ktorá vyvíjajúci sa pojem explikuje ako istú funkciu, keď' bezprostredným dôsledkom tejto explikácie nie je ani paradox, ale očividný spor?! Nie každý logický spor je totiž' paradox.

²⁰ Výskyt predložky "na" v (Kv) pokladám za bezvýznamnú maličkosť'. Kiež by bol L. Kvasz venoval pozornosť' iným "detailom" svojho prekladu. Vo svojom pôvodnom príklade s guľičkou L. Kvasz zaujal "stanovisko, že 'myslieť' si' pre pojem je analógiou toho, čo je 'byť' umiestnený' pre guľičku" ([2], 39).

²¹ Pochybovačom pre každý prípad pripomínam, že pozeranie sa na fotografiu guľičky C je vždy totožné s pozeraním sa na fotografiu *nejakej* guľičky C_i . Každá fotografia guľičky C je totiž' fotografiou nejakého C_i . To znamená, že ak O sa aj v t_i pozerá na fotografiu guľičky C_i , tak sa pozerá na fotografiu C , a nie na fotografiu guľičky odlišnej od C , lebo sa nemožno pozerat' na fotografiu guľičky C_i , a pritom nepozerat' na fotografiu guľičky C .

²² Keď' na Kvaszov príklad s guľičkou aplikujeme jeho prvú formalizáciu vyvíjajúceho sa pojmu, z guľičky C sa stane funkcia, ktorá okamihom t_i priradzuje guľičky C_i v čase t_i , ktoré sú navzájom rôzne. Funkcia C je buď' totožná s pohybujúcou sa guľičkou alebo je od nej odlišná. Bolo by absurdné stotožniť' abstraktnú entitu C s hmotným a navyše pohybujúcim sa objektom. Lenže ak C nie je pohybujúca sa guľička, vynára sa otázka, čo sa vlastne pohybuje, lebo daná formalizácia okrem C ponúka len navzájom rôzne stavy C_i . To znamená, že jedna a počas celého intervalu (t_1, t_n) tá istá guľička nejestvuje, čo je tiež absurdné a svedčí len o tom, že Kvaszova formalizácia je neadekvátna.

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (1990): Neradostné dôsledky vývinového chápania pojmov. **Filozofia** 45, č.4, 387-395. Tento článok vyšiel aj v zborníku [2], 26-32.
- [2] CMOREJ, P. (ed.) (1992): **Logické a filozofické problémy vývinu pojmov**. Filozofický ústav SAV, Bratislava.
- [3] CMOREJ, P. (1966): O jednom pokuse priškrtiť' logiku. **Organon F** 3, č.2, 181-190.
- [4] CMOREJ, P. (1997): K procesovému chápaniu pojmov. **Organon F** 4, č.1, 67-77.
- [5] KVASZ, L. (1991): Vývin pojmov - prečo nie? **Filozofia** 46, č.3-4, 372-378. Stat' vyšla aj v zborníku [2], 33-40.
- [6] KVASZ, L. (1993): Vývin pojmov - prečo áno! **Filozofia** 48, č.2, 75-85. Stat' vyšla aj v zborníku [2], 117-129.
- [7] KVASZ, L. (1996): Vývin pojmov - tretie pokračovanie. **Organon F** 3, č.4, 394-408.

Tento príspevok vznikol vo Filozofickej ústave SAV ako súčasť' grantového projektu 2/4150/97.